

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 314.748

Федоренко Є.В.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

РІВЕНЬ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ГРУПИ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ У 2001–2016 РОКАХ

У статті досліджено освітній рівень української міграційної групи, що перебувала на території Чеської Республіки у 2001–2016 роках. Простежено зміну кількості українців з різними освітніми рівнями за роками, а також наведено поточні дані стосовно громадян України, що здобувають освіту в Чеській Республіці. Дослідження ґрунтується на щорічних звітах Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки стосовно проблем інтеграції мігрантів, а також даних загальних переписів населення 2001 та 2011 років, що проводилися в Чеській Республіці.

Ключові слова: мігранти, еміграція, етнічна група, міграційна група, освітній рівень.

Постановка проблеми. Будівництво Української держави на сучасному етапі потребує від владних інституцій вирішення багатьох нагальних проблем, таких як підвищення рівня добробуту громадян, забезпечення соціальних гарантій, покращення соціально-демографічних показників населення. Гальмування вищевказаних кроків призводить до виникнення негативних тенденцій у соціально-економічному становищі країни, до яких належить і проблема зовнішньої міграції громадян України.

Населення України почало активно виїздити до інших країн ще на початку 90-х років минулого століття. Унаслідок довготривалих політичних і соціально-економічних кризових явищ еміграція з України не припиняється й у XXI столітті. І, навпаки, кількість громадян України, які мають бажання виїхати за кордон, невпинно зростає з кожним роком. За даними дослідження, проведеного соціологами «рейтинг» у вересні 2017 року, 35% опитаних респондентів мали бажання переїхати на постійне місце проживання за кордон, тоді як у 2016 році цей показник становив 30% [10]. Варто наголосити, що, за даними дослідження, показник потенційних мігрантів серед молоді у віці від 18 до 35 років у 2017 році становив 54% [10].

Якщо на початку 90-х років минулого століття з України виїздили переважно трудові мігранти,

метою яких був сезонний заробіток і подальше повернення на батьківщину, то з початку XXI століття все більше осіб вдається до незворотних міграцій, що негативно впливає на демографічні та соціально-економічні процеси всередині країни. Однак, незважаючи на зазначені негативні тенденції, науковці й досі не мають у своєму розпорядженні конкретних цифр стосовно кількості мігрантів, що виїхали з України, їхнього статевікового, соціально-економічного, професійного складу. Викликано це неспроможністю урядових структур цілеспрямовано піклуватися справою налагодження державної статистики (це стосується як отримання поточної інформації, так й організації загального перепису населення).

Однак нестача вітчизняних статистичних джерел, які необхідні для обліку мігрантів, значною мірою може бути компенсована наявністю відповідної інформації в країнах перебування мігрантів, завдяки наявності потужних інституцій, що ведуть облік мігрантів. Залучення зарубіжних статистичних джерел дає можливість не тільки визначити кількість українських мігрантів в окремих країнах, а й отримати інформацію стосовно соціально-економічних і демографічних аспектів окремих міграційних груп.

Важливою соціальною характеристикою дослідження конкретної міграційної групи в

окремій країні є освітній рівень мігрантів. Саме освіта є важливим соціальним індикатором, від якого залежить працевлаштування мігрантів, їхнє соціальне становище, можливість професійного зростання та власної самореалізації в країні перебування.

Постановка завдання. Отже, метою статті є аналіз динаміки рівня освіти представників української міграційної групи в Чеській Республіці у період 2001–2017 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територіальний вибір дослідження зумовлений тим, що Чеська Республіка (далі – ЧР) протягом останніх десятиліть має високі індекси міграційної привабливості серед українців. За даними статистичного управління ЧР, станом на березень 2017 року в країні перебувало 111 722 громадян України, що робить українців найбільшою групою іноземних громадян, які перебувають на території республіки [1].

Запропоноване дослідження ґрунтується на статистичній джерельній базі, яка включає в себе підсумкові матеріали двох останніх переписів населення ЧР 2001 та 2011 років, а також щорічні звіти Міністерства внутрішніх справ ЧР стосовно проблеми інтеграції мігрантів до чеського соціуму (вони містять інформацію щодо поточної кількості здобувачів освіти в республіці починаючи з 2008 року).

Варто наголосити, що залучені джерела мають суттєві відмінності щодо методологічних підходів до їх формування. Матеріали переписів населення містять інформацію стосовно освіти різних національних груп, які проживали в ЧР, тоді як щорічні звіти орієнтовані на визначення громадянства мігрантів і не враховують їхню етнічну належність. Окрім цього, в матеріалах переписів населення міститься інформація стосовно вже набутої освіти особами у віці від 15 років, натомість у звітах МВС ЧР наведено дані, стосовно кількості іноземних громадян, що здобували освіту в країні в окремі роки.

Згідно з програмами перепису 2001 року, населення ЧР, що перебувало у віці, старшому за 15 років, поділялося за такими освітніми рівнями: базова незакінчена освіта, шкільна освіта без атестата, середня професійна освіта без атестата, середня освіта з атестатом, середня професійна освіта, повна середня технічна освіта, *nástavbové studium* (освітні дворічні студії після закінчення школи), вища професійна освіта, вища освіта, особи, що мають наукові ступені, особи, що не мають освіти.

Станом на 2001 рік у ЧР перебувало 22 112 етнічних українців, з яких 20 007 осіб знаходилися у віці, старшому за 15 років [6, с. 56]. Із загальної кількості етнічних українців віком, старшому за 15 років, 20% осіб мали незакінчену базову освіту, 13,3% – середню освіту без атестата, 13,8% – середню професійну освіту без атестата, 4,9% – середню освіту з атестатом, 7,6% – повну середню професійну освіту, 17,4% – повну середню технічну освіту, 1,2% – закінчили *nástavbové studium*, 4,1% – професійну освіту, 12% – вищу освіту (з них 0,3% мали наукові ступені), 0,6% не мали освіти. Стосовно рівня освіти 4,3% етнічних українців інформація невідома [6, с. 84].

Отже, найбільше етнічних українців, що перебували в ЧР у 2001 році, мали незакінчену базову освіту. Найбільший показник серед осіб із цим освітнім рівнем спостерігався у вікових категоріях 20–29 років (21,5%) та 75 років і старше (13,6% від загальної кількості етнічних українців із незакінченою базовою освітою) [6, с. 84]. Така тенденція має цілком логічне пояснення для представників похилого віку, адже особи у віці 75–79 років мусили перервати навчання внаслідок подій Другої світової війни, яка почалася в чеських землях у 1938 році з анексії Судетської області. Великий відсоток осіб із незакінченою шкільною освітою серед українців у віці 20–29 років є непрямим підтвердженням того факту, що до ЧР виїздили переважно трудові мігранти на некваліфіковані робочі місця.

Другою за кількістю серед етнічних українців була група осіб, що мала повну середню технічну освіту, – 17,4% осіб [6, с. 84]. Найбільша частка українців (42,3%) з указаним освітнім рівнем перебувала у віці 25–34 років, натомість найменша кількість осіб з указаним освітнім рівнем мала пенсійний вік – лише 3,8%. У статевому відношенні серед етнічних українців із цим освітнім рівнем суттєво переважали жінки – 59% [6, с. 84].

Доволі схожі вікові характеристики спостерігалися для етнічних українців, що мали середню та середню професійну освіту без атестата. Більшість із них перебувала у віці 20–49 років (найбільш кількісною є вікова група 25–29 років) [6, с. 84].

Вищу освіту у 2001 році мали 2 417 етнічних українців, які перебували в ЧР, із них найбільше осіб було віком від 25 до 44 років (66,4% від загальної кількості осіб з вищою освітою) [6, с. 84]. Окрім цього, 72 етнічні українці, що перебували в ЧР, мали наукові ступені [6, с. 84].

Частка осіб, які не мали освіти, була незначною – 127 осіб, що становило 0,3% від загальної кількості етнічних українців у віці, старшому за 15 років [6, с. 84].

Загалом більшість етнічних українців, що мали освіту, у 2001 році перебували в працездатному віці, тоді як особи пенсійного віку переважали серед осіб з незакінченою середньою освітою та осіб, що не мали освіти. Серед осіб працездатного віку найбільше мали повну середню технічну освіту – 18,9%, незакінчену середню – 15,9%, середню професійну школу без атестата – 14,6%, середню освіту без атестата – 13,7%, вищу освіту – 12,9% [6, с. 84].

Серед осіб пенсійного віку найбільше осіб мали незакінчену шкільну освіту – 56,5%, шкільну – 10,9%, середню професійну – 7%, повну середню технічну – 6,1%, вищу – 5,8% [6, с. 84].

Щодо гендерного аспекту серед етнічних українців віком 15–64 років чоловіки переважали серед осіб з освітніх категорій «середня освіта й середня професійна освіта без атестата», а також «середня освіта з атестатом». Серед осіб, що мали наукові ступені, також переважали чоловіки – 37 проти 23 осіб. Натомість жінки переважали серед осіб, що мали базову незакінчену освіту, середню професійну освіту з атестатом, повну середню технічну освіту й вищу освіту [6, с. 84].

Загалом освітній рівень української етнічної групи, що перебувала в ЧР у 2001 році, віддзеркалює професійні пріоритети її представників, адже більшість українців у зазначений період часу працевлаштовувалися на робітничі спеціальності, які не потребували високих кваліфікаційних рівнів. Так, за даними М. Сендерсона, станом на 2008 рік 56% українців були задіяні в будівництві, 20% – у виробничій промисловості, 5% – у сферах нерухомості та оренди, по 4% – у торгівлі й сільському господарстві [4].

На початку ХХІ століття кількість українських мігрантів у ЧР невпинно збільшувалася з кожним роком. У звітах статистичного управління ЧР міститься інформація стосовно кількості іноземних громадян, що перебували в ЧР в різні роки. Якщо станом на 2001 рік у ЧР перебувало 51 825 громадян України, то у 2009 році їхня кількість зросла до 131 932 осіб [3].

Наступна фіксація освітнього рівня етнічних українців, що проживали в ЧР, датується 2011 роком, коли в країні було проведено черговий перепис населення. Під час проведення перепису внесені деякі корективи в структуру аналізу населення країни за освітніми рівнями. Отже, пере-

писом ураховані особи без освіти, з початковою та незакінченою середньою освітою, середньою освітою без атестата, повною загальною середньою освітою, повною загальною середньою освітою зі спеціалізацією, *nástavbové studium*, вищою професійною освітою, вищою освітою (поділ на бакалаврів і магістрів), докторським ступенем.

У зазначений період часу в ЧР перебувало 105 614 етнічних українців, однак дані стосовно освітнього рівня є лише щодо 48 576 осіб [5]. Освітня структура української етнічної групи виглядала так: 1,3% не мали освіти, 18,3% мали початкову або незакінчену шкільну освіту, 25% – середню освіту без атестата, 13,3% – повну середню освіту без атестата, 19% – повну середню освіту зі спеціалізацією, 1,3% – *nástavbové studium*, 5,5% – вищу професійну освіту, 10,3% – вищу освіту (3,3% мали ступінь бакалавра та 7% ступінь магістра), 0,2% мали докторські ступені, по 5,2% інформація щодо освітнього рівня невідома [5].

Станом на 2011 рік більшість етнічних українців у ЧР перебувала в працездатному віці 25–54 роки (79,8% від загальної кількості етнічних українців) [5]. Більшість із них мала середню освіту без атестата (26,6% від загальної кількості етнічних українців у цьому віці), а також повну середню освіту зі спеціалізацією (20,2%). Особи з незакінченою середньою освітою серед осіб працездатного віку становили 15,1% [5]. Серед етнічних українців у ЧР, що мали вищу освіту, переважали молоді люди – здебільшого віком до 39 років.

Щодо гендерного аспекту, то жінки переважали над чоловіками серед осіб, що мали вищу й технічну освіту, тоді як більшість чоловіків мали професійну освіту та повну середню освіту [5].

Отже, порівняно з 2001 роком перепис населення 2011 року засвідчив певні зміни в освітній структурі української етнічної групи. По-перше, зросла кількість осіб, які мали середню освіту, а також осіб із повною середньою освітою зі спеціалізацією (аналог української професійно-технічної освіти), по-друге, у відсотковому відношенні зменшилася кількість осіб із незакінченою середньою освітою.

Загалом протягом 2000-х років відбулася поступова зміна освітніх пріоритетів: до Чехії виїждить усе більше українців, які мають закінчену середню освіту, а також спеціалізовану освіту. Здебільшого це сталося внаслідок поступової переорієнтації міграційної політики ЧР. Якщо в кінці 90-х років минулого століття й початку 2000-х років країна

потребувала великої кількості некваліфікованих робітників на робочі спеціальності, то в середині 2000-х років у країні постала потреба у кваліфікованих робітниках. Цей факт підтверджується даними чеських науковців, згідно з якими у 2011 році серед чехів вищу освіту мало 12,2% осіб, тоді як серед мігрантів цей показник становив 21,7% [4].

Для порівняння наведемо дані стосовно громадян України, що здобували освіту в ЧР у 2011 році: в дошкільних навчальних закладах навчалися 1 089 українців, у початковій школі 3 392, середній школі 2 001, професійно-технічних навчальних закладах 84, вищих навчальних закладах 1 647 громадян України [7, с. 26–31].

Останні дані стосовно громадян України – здобувачів освіти – у ЧР датуються 2016 роком. Відповідно до інформації МВС ЧР, у дошкільних навчальних закладах навчалось 2 254 дитини з числа громадян України, в початкових школах – 5 332, у середніх школах – 2 596, у вищих професійних навчальних закладах – 128, у вищих навчальних закладах – 2 908 громадян України [7, с. 25–30]. Серед здобувачів вищої освіти на бакалаврських програмах навчалось 2 908 осіб, магістерських – 749, докторські ступені мали 221 громадян України, що проживали в ЧР [7, с. 29]. За цим показником українська міграційна група знаходилася на 3 місці, поступаючись кількістю громадянам РФ і Словаччини. Натомість серед дітей усіх іноземних груп, що перебували на території ЧР у 2016 році, найбільше в початкових і середніх школах навчалось саме громадян України [7, с. 27–28].

Варто зазначити, що кількість громадян України, які здобували освіту в ЧР, суттєво зросла після подій 2013 – початку 2014 року, пов'язаних з анексією Криму та війною на Сході України. Для порівняння можна навести дані стосовно здобувачів освіти в ЧР у 2013 та 2016 роках. Протягом трьох останніх років кількість українських дітей у дошкільних навчальних закладах ЧР зросла на

35,3%, у початкових школах – на 32,6%, у середній школі – на 15,2%, у вищих професійних навчальних закладах – на 13,2%, у вищих навчальних закладах – на 30,5% [7; 9]. Фактично спостерігається стрімке зростання кількості дітей дошкільного віку та шкільного віку, а також кількість студентів, що навчається у ВНЗ ЧР.

Отже, аналіз динаміки рівня освіти українських мігрантів у ЧР у період з 2001 по 2016 роки, здійснений на базі відповідних офіційних статистичних даних водночас з якісними змінами в освітніх характеристиках українських іммігрантів, засвідчив негативні наслідки еміграції для соціально-демографічної ситуації в самій Україні. На початку ХХІ століття еміграційні пріоритети українського населення пов'язувалися передусім із необхідністю покращення його матеріального становища і стосувалося здебільшого саме працездатного за віком населення, що формувало й особливості освітнього цензу мігрантів, серед яких основну масу становили особи із середньою та середньою професійною освітою. Однак уже до 2010–2011 років стала поширюватися тенденція до більш тривалого проживання українських мігрантів на території ЧР (усе частіше сім'ями), у зв'язку з чим серед них стала зростати питома вага школярів і студентів.

Висновки. Від 2014 року внаслідок кризової соціально-економічної й політичної ситуації, а також військових дій в Україні все більше українців своїми міграційними пріоритетами вважають тривалу міграцію або зміну місця проживання. Зазначені процеси стали причиною швидкого збільшення кількості учнів і студентів українського походження в чеських навчальних закладах, про що прямо свідчить зростання кількості дітей і молоді у складі міграційної групи. Усе це в сукупності не тільки додатково погіршує й так украй несприятливу соціально-демографічну ситуацію в Україні, а й зашкоджує формуванню належного демографічного та інтелектуального потенціалу української держави.

Список літератури:

1. Cizinci podle státního občanství k 31. 12. Český statistický úřad. URL: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=CIZ01&z=T&f=TABULKA&katalog=31032&evo=v57516_!_VUZEMI97-100-nezj_1&c=v23~2_RP2016MP12DP31 (дата звернення 31.01.2018).
2. Marešová J. Zaměstnanost cizinců se od roku 2002 zvýšila. Statistika a my. 2014. №2. URL: <http://www.statistikaamy.cz/2014/02/zamestnanost-cizincu-se-od-roku-2002-zvysila/> (дата звернення 31.01.2018).
3. R04 Cizinci v ČR podle státního občanství 1994–2015. Český statistický úřad. URL: https://www.czso.cz/documents/11292/44321488/c01R04_2015.xlsx/d21d1384-0b76-4da7-a596-b85ae0f58696?version=1.0 (дата звернення 19.01.2018).

4. Sanderson M. Pracovní migrace ve střední a východní Evropě. Demografie. 2013. URL: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=857 (дата звернення 19.01.2018).
5. Obyvatelstvo podle pohlaví a podle druhu pobytu, státního občanství, způsobu bydlení, národnosti a náboženské víry – ČR. Český statistický úřad. URL: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&pvo=OTCR111&sp=A&pvok=&katalog=30809&z=T> (дата звернення 19.01.2018).
6. Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 obyvatelstvo Česká republika. Český statistický úřad. 2003. S. 82–84.
7. Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území české republiky v roce 2016. Ministerstvo vnitra České republiky. 2017. 203 s.
8. Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území české republiky v roce 2011. Ministerstvo vnitra České republiky. 2012. 192 s.
9. Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území české republiky v roce 2013. Ministerstvo vnitra České republiky. 2014. 192 s.
10. Динаміка міграційних настроїв українців. Соціологічна група Рейтинг. 2017. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeni_ukraincev.html. (дата звернення 14.01.2018).
11. Емігрувати з України: чому українці хочуть покинути країну. Сегодня.ua. 2017. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/emigrirovat-iz-ukrainy-pochemu-ukraincy-hotyat-pokinut-stranu-791309.html>. (дата звернення 14.01.2018).

УРОВЕНЬ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ МИГРАЦИОННОЙ ГРУППЫ В ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В 2001–2016 ГОДЫ

В статье исследован образовательный уровень украинской миграционной группы, которая находилась на территории Чешской Республики в 2001–2016 годы. Прослежено изменения численности украинцев с разными образовательными уровнями по годам, а также наведены текущие данные касательно граждан Украины, которые получают образование в Чешской Республике. Исследование основывается на ежегодных отчетах Министерства внутренних дел Чешской Республики относительно проблем интеграции мигрантов, а также данных общих переписей населения 2001 и 2011 годов, которые проводились в Чешской Республике.

Ключевые слова: мигранты, эмиграция, этническая группа, миграционная группа, образовательный уровень.

EDUCATIONAL QUALIFICATIONS AMONG UKRAINIAN MIGRATION GROUP IN CZECH REPUBLIC DURING 2001–2016

This article gives a detailed analysis of the educational level of Ukrainian migration group in the Czech Republic in 2001 - 2016, contains basic information on changes in population of Ukrainian people with different educational levels during these years. Special attention is paid to the data on Ukrainian citizens who have been studying in the Czech Republic. The study is based on annual reports from the Czech Ministry of Interior on the integration problem based on census data from 2001 and 2011 in the Czech Republic.

Key words: migrants, emigration, ethnic group, migration group, educational level.